

DESCOPERIRI HALLSTATTIENE ÎN TÂMBLĂTOARE LA RASOVA (JUD. CONSTANȚA)

MIHAI IRIMIA

Cu prilejul unei deplasări la câteva obiective arheologice din zona Dunării, întreprinsă în luna aprilie a anului 1996¹, am constatat că la Rasova – "Malul Roșu" – au fost efectuate, cu intermitență, noi excavații de interes gospodăresc, ca și pentru amenajarea șoselei din zonă. Punctul afectat reprezintă un mal relativ înalt situat la marginea de est a șoselei Cernavodă-Rasova, la aproximativ 80-100 m spre sud-est de zona cercetată între anii 1970, 1972-1973² și la circa 15 m spre sud de cuptorul roman și de groapa hallstattiană semnalate în vara anului 1980, în urma unei foarte scurte intervenții de salvare³.

Excavațiile recente au afectat mai multe morminte de înhumatie; resturile unora dintre ele au putut fi cercetate sumar și constituie obiectul notei de față.

Mormântul nr. 1. Se afla la adâncimea de 1,50 m față de suprafața actuală a terenului; era săpat în loess. Fundul gropii a putut fi delimitat parțial, doar pe o lungime de 1,10 m și pe circa 0,15 – 0,20 m din lățimea ei. Se păstrau parțial doar oasele lungi ale membrilor inferioare. Defunctul pare să fi fost orientat pe direcția sud-sud-vest – nord-nord-est (cu capul către sud-sud-vest). În groapă, în apoierea oaselor, se aflau o strachină de mari dimensiuni (în care fusese depusă o ceașcă) și un vas bitronconic fragmentar (cea mai mare parte a lui fusese distrusă de excavațiile amintite); strachina era înclinată cu gura spre sud-est.

Mormântul nr. 2. La circa 15 m spre sud de mormântul anterior și la adâncimea de aproximativ 3 m de la suprafața actuală a terenului se aflau câteva resturi de oase umane ale unui alt mormânt de înhumatie. Ca și în primul caz, groapa fusese săpată în loess. Fiind distrus aproape în totalitate, n-au mai putut fi recuperate eventualele materiale arheologice.

Mormântul (?) nr. 3. La 1,4 m spre nord de mormântul nr 2 și la adâncimea de circa 3 m s-au descoperit alte patru fragmente de vase bitronconice grosiere. Ele par să provină tot dintr-un mormânt distrus, deoarece erau suprapuse de un strat masiv de loess, iar în zonă nu există nici o altă depunere arheologică.

1. Împreună cu colegul Traian Clante; s-a urmărit verificarea stării unor situri arheologice și stabilirea, împreună cu autoritățile locale, a măsurilor necesare protecției lor.

2. M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 75-137.

3. Idem, Pontica, 14, 1981, p. 238-247.

Inventar arheologic

1. **Vas bitronconic** fragmentar, din care se mai păstrează o parte din treimea lui superioară. Profilul gâtului este puțin arcuit spre interior iar marginea răsfrântă. Vasul avea corpul bombat; pe linia de unire a gâtului cu corpul, bine marcată, prezintă patru butoni trași din pastă. După tipul căruia îi aparține, exemplarul pare să fi avut pe linia diametrului maxim, ori sub ea, patru apucători plate dispuse în cruce. Pastă cenușie, grosieră, cu cioburi pisate în compoziție, mai închisă spre interior și mai deschisă spre exterior. Suprafața, inițial netezită, este în prezent parțial corodată.

Dimensiuni: înălțimea păstrată – 22 cm; diametrul gurii – 17, 4 cm; diametrul vasului în zona de bombare – 32 cm. Fig. 1/2; 2/3 Inv. 39.563.

2. **Strachină** de foarte mari dimensiuni cu corpul tronconic, umărul proeminent și buza răsfrântă, cu marginea rotunjită. Fundul strachinii este puțin concav. Pe partea dinspre interior a buzei, în zona arcuită, se observă în câteva porțiuni urmele unor caneluri foarte superficiale, transversale, dispuse neuniform. Pastă grosieră, cu cioburi pisate în compoziție. Strachina are suprafața lustruită, cenușie închisă (aproape neagră) la interior și cenușie deschisă la exterior; unele zone ale suprafeței interioare sunt corodate. La exterior prezintă o pată galbuie-roșcată, datorată arderii inegale și o altă cenușie închisă, din cauza arderii secundare.

Dimensiuni: înălțimea – 14,8 cm; diametrul – 35,8 cm; diametru fundului – 9,8 cm. Fig. 1/1; 2.1. Inv. 39.564.

3. **Ceașcă** cu corpul tronconic, fudul concav, în umbo și buza evazată. Toarta supraînălțată, aproape rotundă în secțiune. Pastă cenușie, cu nuanțe mai închise ori deschise, datorate arderii inegale.

Dimensiuni: înălțimea – 4,8 cm (cu toartă – 8 cm); diametrul gruiei – 8,8 cm; Fig. 1/3; 2/2. Inv. 39.565.

4. Patru fragmente de vase bitronconice, dintre care două provin din pereți, iar altele două din gât. Pasta diferă de la caz la caz, cu nuanțe între cenușiu deschis la exterior și cenușiu închis sau gălbui-cenușiu la interior. Fig. 1/4.

Pentru vasele amintite mai sus întâlnim analogii chiar în unele descoperiri anterioare de la "Malul Roșu". Străchini asemănătoare ca formă cu exemplarul descoperit în mormântul nr. 1., cu buza foarte lată, răsfrântă, dar ornamentate cu caneluri transversale bine puse în evidență, au apărut în groapa hallstattiană cercetată în anul 1980⁴. Descoperirile au fost atribuite unui orizont cultural de tip Ferigile – Bârsești, pe care alte semnalări anterioare îl prefigurau pentru Dobrogea. Pentru strachina în cauză alte analogii se pot face cu unele exemplare evazate (de tipul I D) de la Ferigile⁵, cu pasta neagră sau neagră – cenușie în interior și cenușie deschisă ori cenușie-brună la exterior. Exemplarul se apropie îndeosebi de unele străchini încadrate în primele două grupe de combinații (= faza Ferigile Sud) datate către 650 a.Chr. și în a doua jumătate a secolului VII a.Chr.⁶ Strachina se aseamănă și unui exemplar de la Piatra Frecăței⁷,

4. Ibidem.

5. A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, București, 1967, p. 41-44.

6. A. Vulpe, *Dacia*, NS, 21, 1977, p. 83-85, 91 și fig. 5/9; 6/A2; 7/A2, B2; 8/1; 3; 9 A1, B1; 11 A1; idem, *Danubius*, 8-9, 1979, p. 93-113 și pl. IA/6, 9, 10; II A/3, 4 11, 12.

7. G. Simion, *Thraco-Dacica*, 1, București, 1976, p. 145 și fig. 1/1-2.

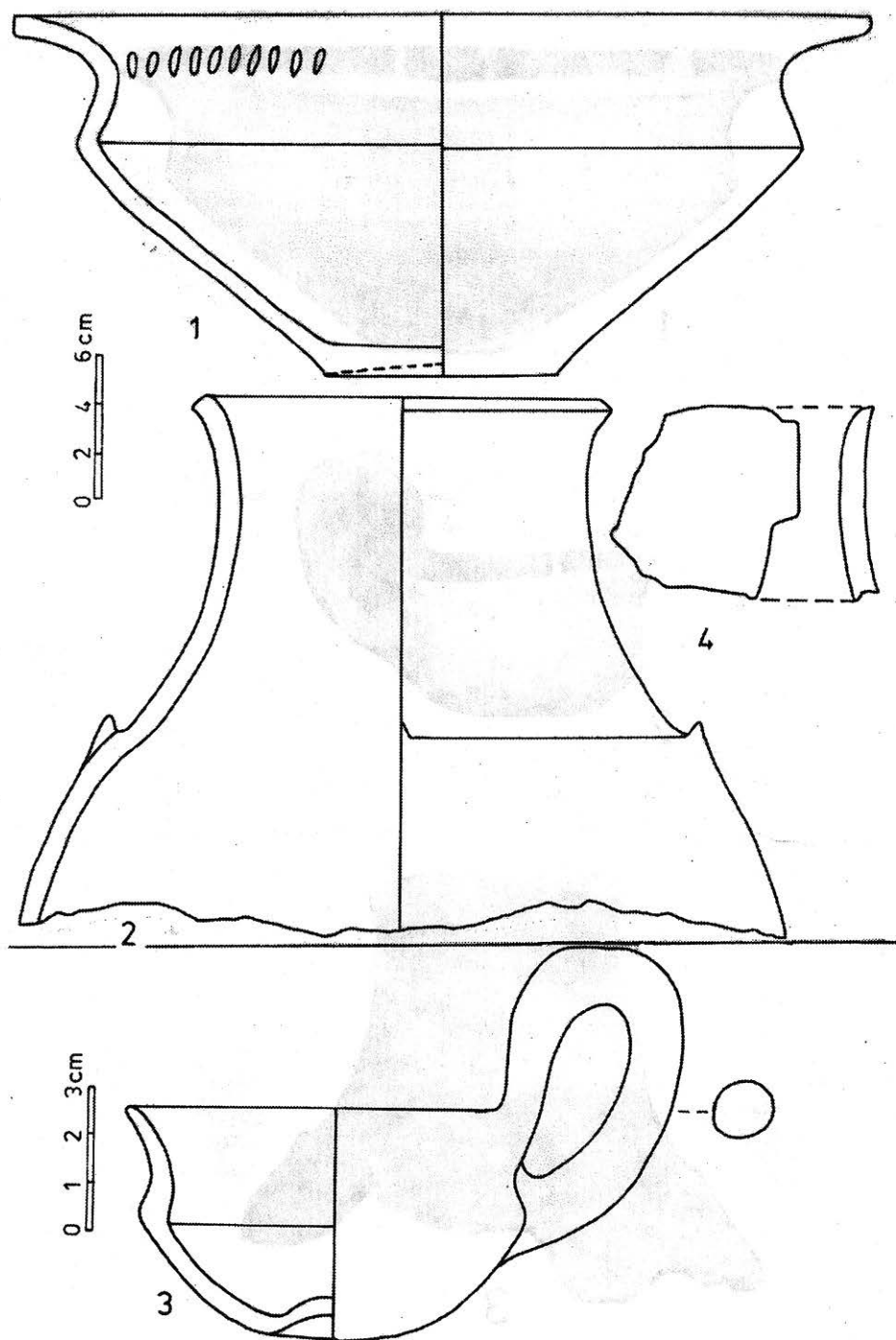

Fig. 1: 1-3 - vase descoperite în mormântul nr. 1 (1 - strachină; 2 - vas bitronconic; 3 - cească); 4 - fragment de vas bitronconic din mormântul (?) nr. 3.

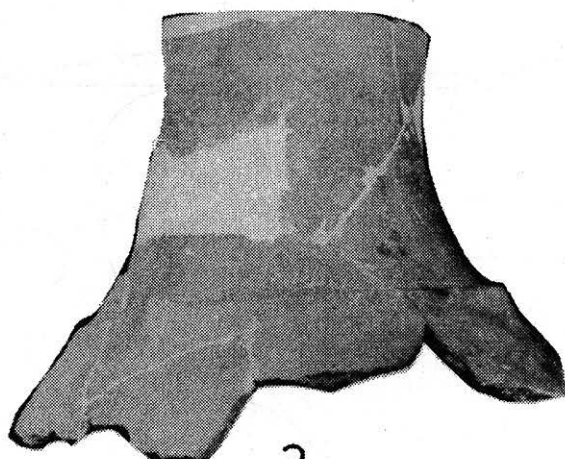
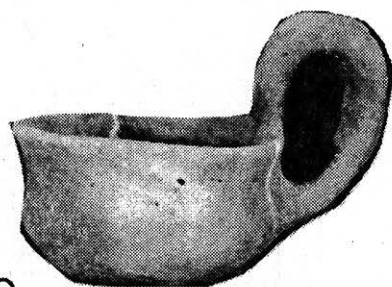
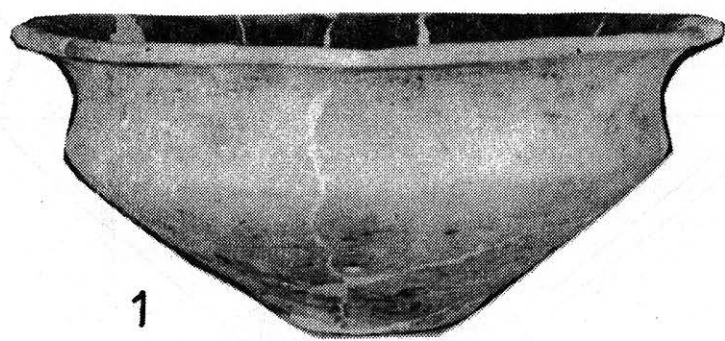

Fig. 2: vase descoperite în mormântul nr. 1.

care se datează pe baza unei fibule cu scut beotic, cel mai târziu în secolul VI a.Chr., eventual în prima sa jumătate⁸. Acest tip de strachină este atestat mai de timpuriu, cât și mai târziu, în diferite arii și grupuri culturale⁹.

Ceașca cu toarta suprainălțată și fundul în **umbo** se apropie într-o măsură de două exemplare aflate în mormântul tumular nr. 12 de la Dobrina¹⁰, care se datează în sec. VI a.Chr., eventual chiar în prima sa jumătate¹¹. Deosebirea constă însă în faptul că exemplarele de la Dobrina nu au fundul în **umbo**, iar una dintre cești prezintă butoni pe mijloc.

O ceașcă de același tip (dar tot fără **umbo**) s-a descoperit la Ieșelnița, datată tot în sec. VI a.Chr., prin analogie cu exemplarele de la Dobrina¹². În necropola de la Ferigile care a evoluat pe parcursul a trei faze, începând din a doua jumătate a secolului VII până în secolul V a.Chr., ceștile în discuție (specifice indeosebi fazelor mai timpurii – Sud și Nord), au fost încadrate în tipul IIIA¹³. Ceștile de acest tip se întâlnesc, de asemenea și în alte arii culturale, într-un interval mai larg. Dar faptul că exemplarul de la Rasova are fundul în **umbo** reprezintă un argument pentru vechimea sa mai mare în raport cu celelalte piese analoge.

Pentru vasul bitronconic întâlnim analogii relativ frecvente în medii culturale apropiate, ori mai îndepărtate. Se apropie de exemplarele descoperite la Ferigile (indeosebi în fazele timpurii)¹⁴. Vasul se aseamănă însă mai ales descoperirilor de la Dobrina¹⁵, Ravna (zona I)¹⁶, Sini Nir¹⁷ etc.

Analogiile amintite sugerează datarea sa în secolul VI a.Chr., dar apropierea de un exemplar mai timpuriu de la Mahmudia (sec. VII – începutul sec. VI a.Chr.)¹⁸ poate sugera o vechime mai mare. De altfel, vasele bitronconice de acest tip pot fi mai timpurii; ele se întâlnesc în alte arii culturale și mai târziu¹⁹.

Din punct de vedere cronologic, pe baza analogiilor amintite și a particularităților proprii, descoperirile funerare recente de la Rasova – "Malul Roșu" par să corespundă celei de a doua jumătăți a secolului VII – primei jumătăți a secolului VI a.Chr. Ceramica mai păstrează încă unele tradiții specifice aspectului cultural Babadag III (evidențiate de tipologia vaselor și de tehnica lor de ardere), dar prefigurează formele ce vor deveni frecvente în perioada umătoare, marcată de marile necropole ale Hallstattului târziu și ale Latène-ului timpuriu din Dobrogea.

8. Pentru încadrarea cronologică a fibulei, Tiberiu Bader, *Die Fibeln in Rumänien*, *Prähistorische Bronzefunde*, XIV, 6, München, 1983, p. 104, nr. 305 și pl. 34/305.

9. O discuție mai largă la Em. Moscalu, *Ceramica traco-getică*, București, 1983, p. 77-78 (tipul XII, variantele XII a și mai ales XII/b).

10. M. Mircev, *Izvestija*, Varna, 1(16), 1965, p. 43-45 și pl. VI/21, 23.

11. Pentru cronologia necropolei de la Dobrina a se vedea B. Hansel, *Zur Chronologie des 7. bis 5. Jahrhunderts v. Chr. im Hinterland von Odessos an der westlichen Schwarzmeerküste*, PZ, 49, 1974, 2, p. 193-217. Evoluția orizontului Dobrina-Ravna (zona I) ar avea loc între sfârșitul secolului VII – mijlocul secolului VI î. Hr., iar a orizontului corespunzător zonei Ravna II până în jurul sau după 500 î. Hr.

12. Em. Moscalu, *op. cit.*, p. 84 și pl. LIX/20

13. A. Vulpe, *Necropola hallstattiană de la Ferigile*, p. 47-49, pl. VII/1-3, 7, 9.

14. Ibidem, *passim*; idem, Dacia, NS, 21, 1977, p. 81 și urm și fig. 5/3; 6/B7; 7/B1; 8/11.

15. M. Mircev, *op. cit.*, pl. I/3; II/6, 7; III/13; IV/16; V/17; Em. Moscalu, *op. cit.*, p. 15-22 (tipul I, varianta I a, cu discuții largi asupra lor) și pl. I/1, 4.

16. M. Mircev, Sofia, 25, 1972, p. 97 și urm., *passim*; Em. Moscalu, *op. cit.*, p. 15-22 și pl. III/1.

17. T. Dremsizova, *Izvestija*, Kolarovgrad, II, 1963, p. 1, pl. I/1; Em. Moscalu, *op. cit.*, p. 15 și pl. II/3.

18. G. Simion, Thracia, III, 1974, p. 295, fig. 3/a

19. Vezi discuția la Em. Moscalu, *op. cit.*, p. 15-22 și 32-33.

Mormintele de înhumatie de la Rasova aparțin unui orizont cultural care ar putea fi paralizat, cel puțin în parte, cu grupul Ferigile Sud – Bârsești I și pe care descoperirile anterioare îl semnalaseră mai de mult în Dobrogea. Totodată, acestea ar putea fi corelate și cu grupul cultural Dobrina – Ravna I. Înmulțirea descoperirilor pare să contereze și o altă posibilitate, cea a existenței unui grup cultural înrudit cu celelalte două grupuri amintite mai sus, îndeosebi în zona Dunării și în spațiul apropiat.

Cele două complexe arheologice prezentate sunt cu certitudine morminte de înhumatie. Cazul nu este singular pentru această perioadă în Dobrogea. La Petroșani, com. Deleni, jud. Constanța, a fost cercetat cu patru decenii în urmă un alt mormânt de înhumatie, din sec. VI a.Chr., care cuprindea un vas bitronconic foarte asemănător exemplarului din mormântul nr. 1 prezentat mai sus, precum și 35 de vârfuri de săgeți²⁰. De asemenea, marea majoritate a descoperirilor funerare de până acum atribuite culturii Babadag (inclusiv fazei Babadag III), cultură anterioară complexelor funerare prezentate, sunt de înhumatie²¹, fac excepție un mormânt (?) de incineratie acoperit cu pietre de la Cernavoda²² și un alt mormânt reprezentat de o strachină hallstattiană așezată cu gura în jos, câteva fragmente de vase și oase calcinate, descoperite la Babadag²³. Sunt menționate la Hârșova, la circa 200-300 m SE de așezarea hallstattiană din punctul "Rasim", fragmente de vase hallstattiene și oase omenesti calcinate²⁴, dar absența unor informații mai sigure nu permite interpretarea lor, fără rezerve, ca resturi ale unor morminte de incineratie.

20. N. Hartuche, Pontica, 4, 1971, p. 258-260.

21. Fără a realiza cu acest prilej o repertoriere completă a mormintelor culturii Babadag (îndeosebi pentru faza sa târzie) amintim; necropola de înhumatie de la Stoicani (jud. Galați), atribuită fazei Babadag III (cf. M. Petrescu Dâmbovița, Materiale I, 1953, p. 157-211; M. Petrescu Dâmbovița, Dinu Marin, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 71-97); două morminte de înhumatie în poziție moderată la Rasova (M. Irimia, Pontica, 7, 1974, p. 124-126); patru schelete în poziție chircită pe de o parte, aparținând unor adulți și un înhumat ars parțial pe loc în groapă, toate corespunzând fazei Babadag III, la Babadag (S. Morintz, Thraco-Dacica, 8, 1987, p. 39-71); un schelet întins pe șapte, în groapă tronconică și o altă "groapă de provizii" utilizată ca mormânt, în care erau depuse trei persoane înhumate, chircite, care aparțineau de asemenea fazei Babadag III, în aceeași așezare (Michaela Perianu, Symposia Thracologica, 9, București, 1992, p. 128-130; eadem, Thraco-Dacica, 14, 1993, p. 163-168); o groapă cu schelet uman la Garvăn – "Mlăjitul Florilor" (Gabriel Jugănar, *Premier age du fer aux bouches du Danube et dans les régions autour de la Mer Noire*, Actes du Colloque International, Septembre, 1993, Tulcea, 1997, p. 104); o necropolă de înhumatie la Revărsarea, punctul "Cotul Tichilești" (jud. Tulcea), cu defuncții depuși în poziție chircită, pe dreapta, în gropi simple, trapezoidale; mormintele cercetate au analogii în cimitirul de la Stoicani, iar pe baza inventarului descoperit, inclusiv a unei fibule de fier de tip Glasinac, cu dublu resort și portagrafa triunghiulară, necropola a fost încadrată în a două jumătate a sec. VII și în sec. VI a.Chr., ca și o așezare hallstattiană din apropiere, în care au apărut ceramică de tip Babadag III, fragmente ale unor vase de tip Basarabi, precum și ceramică hallstattiană post – Babadag III; tot în zona necropolei s-a descoperit și un mormânt cu scheletul ciopărit al unui bărbat; pe marginea gropii se afla o cană de tip Babadag III (V. H. Baumann, *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării*, Biblioteca istro-pontică, 1, Tulcea, 1995, p. 229-231); trei gropi cu schelete umane și o altă groapă cu depunere umană parțială la Satu Nou, com. Oltina, jud. Constanța (M. Irimia, N. Conovici, Pontica, 26, 1993, p. 53-65; 89-94); un mormânt tumular de înhumatie cu un vas de tip Babadag II la Capidava (N. Cheluță-Georgescu, Materiale, Oradea, p. 179-180); în anul 1993 s-a săpat încă un tumul, degăjându-se parțial un mormânt cu manta de piatră, considerat tot hallstattian (V. Georgescu, A 28-a Sesiune națională de rapoarte arheologice, Satu Mare, 1994, p. 13, nr. 23); la Niculițel ("Cornet" (jud. Tulcea), în patru gropi-clopot din diferite zone ale așezării au fost descoperite schelete sau fragmente de schelete umane; complexele au fost atribuite fazei Babadag II – eventual începutului fazei Babadag III (Florin Topoleanu, Gabriel Jugănar, Istros, 7, 1994, p. 71-81; idem, Peuce, 11, 1995, p. 203-229).

22. D. Berciu și colaboratorii, Materiale, VII, 1962, p. 52-53; S. Morintz, *op. cit.*, p. 68.

23. S. Morintz, *loc. cit.*

24. S. Morintz, Done Serbănescu, SCIVA, 25, 1974, 1, p. 47-69, punctul 2.

Complexele funerare de inhumație din nordul Dobrogei (de la Sabangia și mai ales de la Cilic Dere), aproximativ din aceeași perioadă (secolul VI a.Chr., eventual chiar de la sfârșitul secolului VII – începutul secolului VI a.Chr.) aparțin prin inventar și ritual unui alt orizont cultural²⁵.

Descoperirea a cel puțin două morminte de inhumație la o distanță mică, de numai circa 15 m față de groapa hallstattiană cercetată în anul 1980, din care s-au recuperat mai multe vase întregibile și alte fragmente, înlătură definitiv opinia²⁶ potrivit căreia groapa în cauză ar fi reprezentat un mormânt de incinerare (!). În egală măsură, devine caducă și părerea (neargumentată în nici un fel, decât printr-o referire nerelevantă la situații întâlnite într-o altă stațiune și care n-au nici o semnificație pentru speța în discuție), potrivit căreia unele dintre materialele arheologice din așezarea aflată în apropiere, de la Rasova – "Malul Roșu", sondată în 1970, 1971-1972, ar aparține unor morminte de **incinerare** (s.n) de tipul Bârsești-Ferigile, răvășite în perioadele mai târzii și nesesizate în timpul săpăturilor²⁷. Este sigur că la Rasova-"Malul Roșu" n-au existat morminte hallstattiene de incinerare, ci doar de inhumație, dintre care patru sigure²⁸. Iar materialele arheologice de tip Basarabi de la Rasova – "Malul Roșu" contestate uneori²⁹, nu ne mai apar astăzi ca insolite pentru Dobrogea, de vreme ce în ultimii ani acestea s-au înmulțit, apărând în mai multe stațiuni arheologice, mai ales pe linia Dunării³⁰. Dar această ultimă problemă iese în afara temei de față.

25. G. Simion, *Carpica*, 23/1, 1992, p. 95-105; idem, **Geții de la Dunărea de Jos și civilizația lor. Probleme actuale ale istoriei naționale și universale**. Culegere de studii și materiale, Chișinău-Universitas, 1992, p. 18-47; idem, **La population de la région du Bas-Danube aux VIIe – Ve siècles av. J. C.**, *Starinar*, NS, XLIII-XLIV, 1992-1993, Belgrad, 1994, p. 23-40.

26. Exprimată de S. Morintz, *Thraco-Dacica*, 11, 1990, 1-2, p. 107.

27. S. Morintz, *loc. cit.*, idem, *Thraco-Dacica*, 8, 1987, p. 67. A se vedea și răspunsul nostru (cf. M. Irîmia, *Thraco-Dacica*, 9, 1988, p. 149-152).

28. Două morminte apărute în zona săpăturii propriu-zise (cf. M. Irîmia, *Pontica*, 7, 1974, p. 124-126) și alte două sigure prezentate în nota de față.

29. De către S. Morintz, *loc. cit.*

30. La Satu Nou, com. Oltina (M. Irîmia, N. Conovici, *Pontica*, 26, 1993, p. 83 și fig. 10/7; 16/9) Revărsarea, punctul "Cotu Tichilești", jud. Tulcea, mai multe exemplare (V. H. Baumann, *loc. cit.*; Gabriel Jugănar, *Pontica*, 26, 1993, p. 117-119; idem, *Peuce*, 12, 1996, p. 31-38 și fig. II); Revărsarea, punctul "Dealul Tichilești", mai multe fragmente ceramice în perimetrul unei așezări fortificate de tip Babadag – fazele I – III (Gabriel Jugănar, *Peuce*, 12, 1996, p. 32).

DÉCOUVERTES HALLSTATTIENNES OCCASIONNELLES À RASOVA (DÉPART. DE CONSTANTZA)

–Résumé–

L'auteur présente trois tombeaux hallstattiens d'inhumation découverts à la suite des excavations faites pour aménager la route, dans un point situé à environ 80-100 m sud-est par rapport à la zone fouillée dans les années 1970, 1972-1973 (M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 75-137) et à quelque 15 m au sud du four romain et de la fosse hallstattienne découverts en 1980 (M. Irimia, *Pontica*, 14, 1981, p. 231-247).

Les vaisseaux y déposés en tant qu'inventaire funéraire ressemblent à certains exemplaires, découverts antérieurement dans la zone, surtout dans la fosse examinée en 1980, et aux vestiges de Ferigile (notamment la phase Ferigile Sud), Piatra Frecăței, Dobrina, Ravna (zone I), Mahmudia, etc. Les analogies permettent la datation des tombeaux mentionnés dans la deuxième moitié du VII-e s. – la première moitié du VI – s. av. J. – C.; la céramique conserve encore certaines traditions du type Babadag III, mais elle anticipe les formes de vaisseaux qui allaient devenir fréquentes dans la période suivante.

Les tombeaux d'inhumation de Rasova – "Malul Roșu", ainsi que certaines découvertes antérieures, appartiennent à un aspect culturel qui pourrait être comparé, au moins en partie, au groupe de Ferigile Sud-Bârsești I et Dobrina – Ravna I, ou bien ils sont à même de mettre en évidence un groupe culturel apparenté, répandu surtout aux approches du Danube et dans l'espace avoisiné.

Les tombeaux viennent s'ajouter à d'autres découvertes (mentionnées par la note 21) qui prouvent que pour cette période, autant que pour l'Hallstatt récent et moyen en Dobroudja (représenté par la culture Babadag), le rite funéraire caractéristique était l'inhumation; les quelques tombeaux d'incinération mentionnés dans la littérature de spécialité sont des exceptions, et, en même temps, présentent moins de certitude. Les découvertes présentées auxquelles on ajoute deux autres tombeaux d'inhumation en position à peu près recroquevillée (M. Irimia, *Pontica*, 7, 1974, p. 124-126) font exclure définitivement l'opinion (exprimée par S. Morintz, *Thraco-Dacica*, 11, 1990, p. 107) conformément à laquelle à Rasova – "Malul Roșu" il aurait existé des tombeaux d'incinération ravagés ultérieurement lesquelles n'auraient pas été observés pendant les fouilles.

Dans plusieurs localités de la rive danubienne, correspondant à la culture Babadag (Satu Nou, comm. d'Oltina; Revârsarea – le point "Cotu Tichilești" et Revârsarea – le point "Dealul Tichilești") on a découvert pendant les dernières années de la céramique du type Basarabi aussi, ce qui fait que les découvertes antérieures du même type de Rasova – "Malul Roșu" n'apparaissent plus comme singulières et peu significatives.

Liste des figures

- Fig. n°1; 1-3, vases découverts dans le tombeau n°1
(1-écuelle; 2- vase bitroncônique; 3 – tasse);
4 - fragment de vase bitroncônique du tombeau (?) n°3.
- Fig. n°2: vases découverts dans le tombeau n°1.